

СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ, НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE, DIRECTIONS OF ITS REFORM

У статті аналізуються основні напрями реформування системи освіти та прогноуються наслідки від неефективних рішень. Проаналізовані основні наукові здобутки та напрацювання із цієї теми й узагальнений досвід застосування органів державного управління в інших країнах у контексті реформи системи освіти. Сформульовані основні засоби та механізми реформування системи освіти, які використовуються органами державного управління. У статті акцентується увага на функції держави, котра визначає головні цілі освітнього процесу на майбутні роки. Визначена роль головного державного органу у сфері освіти і науки й охарактеризований системний процес виконання поставлених цілей. У процесі дослідження розглянута процедура прийняття управлінських рішень Міністерством освіти і науки України, повноваження та функції міністерства у виконанні програми діяльності уряду. Проаналізований процес реалізації державної політики у сфері реформування освіти в Україні, а саме такі його системоутворюючі компоненти, як: право на здобуття освіти в Україні, державна стратегія та нова концепція реформування освіти, державні органи управління у сфері освіти, принципи та функції державних органів у сфері освіти. Також сформульовані основні напрями реформування освіти в Україні та наголошено на його європейському векторі спрямування. Встановлено, що у процесі реформування, який ще не завершений, є певні помилки, що вказують на необхідність більш ефективної взаємодії органів державної влади у процесі забезпечення населення України правом на освіту. Процес реформування освіти на цьому етапі розвитку держави Україна є сталим і визначеним на роки вперед, тому у тексті наголошується на поступі в освітньому процесі, адже зміни у ньому можуть призвести до кардинальних світоглядних коливань. У цьому висновку враховані системний і поступовий характер української освіти, який забезпечує інноваційний і всебічний розвиток молодого покоління. Конкурентність і якість визначені у статті як характеристики освітнього процесу, а також як орієнтири у діяльності освітянина. Аналіз нормативних документів щодо реформування освіти в Україні показав, що є законодавчі колізії, проте це потребує окремого наукового дослідження.

Ключові слова: державне регулювання, державне управління, система освіти України, регламент Міністерства освіти і науки України, заклади освіти, реформа освіти,

приватна освіта, державні органи управління освіти.

The article analyzes the main directions of reforming the education system and predicts the consequences of ineffective decisions. The text analyzes the main scientific achievements and developments on this topic and summarizes the experience of public administration in other countries in the context of education reform. The main means and mechanisms of reforming the education system, which are used by public administration bodies, are formulated. This article focuses on the functions of the state, which determines the main goals of the educational process for the coming years. The role of the main state body in the field of education and science is determined and we characterize the systemic process of fulfillment of the set goals. In the course of the research the procedure of making managerial decisions by the Ministry of Education and Science of Ukraine, powers and functions of the ministry in the implementation of the government's program of activities are considered. The text analyzes the process of implementation of state policy in the field of education reform in Ukraine, namely its system-forming components, such as: the right to education in Ukraine, state strategy and a new concept of education reform, public authorities in education, principles and functions of public authorities in the field of education. The main directions of education reform in Ukraine are also formulated and its European vector is emphasized. It has been established that in the process of reform, which has not yet been completed, there are some mistakes that indicate the need for more effective cooperation of public authorities in the process of providing the population of Ukraine with the right to education. The process of reforming education at this stage of development of the state of Ukraine is stable and defined for years to come, so the text emphasizes the progress in the educational process, because changes in it can lead to dramatic worldview fluctuations. This conclusion takes into account the systemic and gradual nature of Ukrainian education, which provides innovative and comprehensive development of the younger generation. Competitiveness and quality are defined in the article as characteristics of the educational process, as well as guidelines for the activities of the educator. The analysis of normative documents on education reform in Ukraine has shown that there are legislative conflicts, but this requires a separate scientific study.

Key words: state regulation, public administration, education system of Ukraine, regulations of the Ministry of Education and Science of Ukraine, educational institutions, education reform, private education, state education management bodies.

УДК 351/354:37
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-17-20>

Хмельюк В.С.

аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет
«Львівська політехніка»

Білик О.І.

к. екон. наук,
доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет
«Львівська політехніка»

Подольчак Н.Ю.

д. екон. наук,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Інститут адміністрування та післядипломної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стратегія розвитку української науки й освіти залежить від пріоритетних цілей держави. Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за напрям освіти і науки, є Міністерство освіти і науки України. Його діяльність координується Кабінетом Міністрів

України, котрий формує програму діяльності уряду, враховуючи політичні пропозиції коаліції депутатських фракцій. Визначені головні цілі прописують і включають до програми діяльності Уряду. Наше дослідження повинно показати ефективність системи прийняття рішень щодо реформування системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Реформування освіти в Україні та інших країнах вивчали багато науковців, проте важливим для нашого дослідження є такі праці таких учених, як Н. Авшенюк (модернізація педагогічної освіти у країнах Європейського Союзу), В. Андрущенко (модернізація вищої освіти), Л. Березівська (реформування шкільної освіти в Україні: історичний аспект), Л. Гриневич (освітні реформи), В. Кремень (трансформація змісту освіти, трансформація особистості), О. Локшина (трансформаційні процеси шкільної середньої освіти в контексті європейської інтеграції). Незважаючи на велику кількість наукових праць, немає комплексного бачення реформування освіти та ролі державних органів під час кризових ситуацій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми полягає в акцентуванні на інституційному рівні реформуванні системи освіти в Україні, виокремленні ризиків. Встановлено, що роль державних інститутів у поступі освітньої реформи в Україні підлягає більш ґрунтовному вивченню з огляду на світові та локальні українські кризи, зумовлені розвитком суспільно-політичної сфери.

Метою дослідження є вивчення специфіки прийняття державних рішень щодо реформування системи освіти на різних напрямках. Прийняття рішень щодо реформування системи освіти відбувається на підставі визначених головних цілей, затверджених програмою діяльності Уряду. Міністерство освіти та науки України впроваджує та реалізує державну політику. Уряд повинен контролювати та працювати над досягненням конкретних, вимірюваних цілей. З огляду на те, що пріоритетні цілі визначаються на підставі пропозицій коаліції депутатських фракцій, затверджуються урядом і впроваджуються центральним органом виконавчої влади, виконувати поставлені завдання необхідно буде на місцевому рівні. Такі цілі проходять складну систему погодження, затвердження та реалізації від вищого державного органу до місцевого органу самоврядування. У цій ситуації постає питання, чи можливо адаптувати систему органів управління освітою та налагодити комунікації всіх ланок у прийнятті рішення щодо визначення пріоритетних цілей у галузі освіти та науки.

Виклад основного матеріалу. Напрями реформування системи освіти в Україні відбуваються від початкової школи до закладів вищої освіти. Міністерство освіти і науки України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Нормативною базою для реформування освіти в Україні є:

Конституція та закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, інші акти законодавства, доручення Президента України, Положення про Міністерство освіти і науки України, затверджене Указом Президента України від 25 квітня 2013 р. № 240, а також цим Регламентом.

Реформування системи освіти в Україні здійснюється за чотирма напрямками: реформування середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, вищої освіти та створення нової системи управління і фінансування науки. Усі напрями мають спільну мету, а саме трансформацію української освіти, впровадження інновацій у навчальний процес, застосування основ ринкової економіки, на ринку праці якої всі працівники конкурентоспроможні. Усі заклади освіти повинні надавати системне навчання, де учні й студенти набуватимуть основних компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, а науковці матимуть можливості та ресурси для проведення досліджень, що безпосередньо впливатимуть на соціально-економічне становище в державі.

Реформування середньої освіти відбувається завдяки концепції Нової української школи, яка повністю реалізується у 2029 р. Власне, вже зараз можна робити висновки про доцільність та ефективність першого етапу її впровадження. Справжнім викликом для реформування школи та її діяльності на всіх рівнях стала пандемія коронавірусної хвороби, що за лічений час перевела всі процеси навчання у діджиталізований механізм: вчителям потрібно було швидко опанувати нові технології. Надалі розглянемо основні напрями реформування освіти в Україні залежно від основних функцій, які виконують органи державної влади у цьому процесі.

1. Формування конкурентоспроможного освітянина, котрий дбає про свій розвиток, стало одним із головних напрямів реформування середньої освіти. Мобільність і лабільність стали характеристиками, необхідними для сучасного освітянина, орієнтованого на формування сталої особистості учня, його інноваційних здібностей. Проект «Всеукраїнська школа онлайн», запущений на ініціативи президента Володимира Зеленського як голови виконавчої влади України та гаранта виконання Конституції, показав, що вчителі також можуть помилятися у прямому ефірі та на всю країну. Це стало свідченням неспроможності організувати онлайн-процес на належному рівні та загалом знецінює середню освіту в країні. Таким чином, головним ризиком у реформуванні середньої

освіти та концепції Нової школи є інституційна неспроможність виконати цю реформу, адже проект був запроваджений на найвищому державному рівні – президентом країни. Це не тільки занижує рівень освітян, але й нівелює спроби держави підтримати процес на належному рівні, затверджуючи плани реформування та прописуючи дорожню карту реформ.

Другою загрозою та викликом перед реформуванням системи вищої освіти є зміна ролі вчителя для учня. За новою концепцією, вчитель повинен стати партнером для учня, який, вийшовши зі школи, має стати всебічно обізнаною особистістю, патріотом і новатором. Оскільки цей процес уже запущений, варто наголосити, що головною його складовою частиною є підготовка вчителів на освітньому та психологічному рівні. Пропонуємо створення комплексу навчання у педагогічних закладах вищої освіти, який кардинально відрізняється від методики, заснованої ще за радянських часів. Тобто реформувати потрібно не систему школи першочергово, а саму систему навчання вчителів у закладах вищої освіти. Тим не менше, конструктивним і близьким до головного принципу ринкової економіки є принцип оцінювання компетентності вчителя. Завдяки такій системі вчителю, визначеному як більш компетентний, надається надбавка до зарплати. Цей механізм повинен стимулювати вчителів до розвитку й у перспективі надавати їм переваги.

Дослідник реформи початкової освіти у країнах ЄС О. Ярова у дисертації зазначає, що спільною рисою шкільних реформ у країнах ЄС стає вибір змісту освіти як основного інструменту переходу до компетентної парадигми. Освітні підходи, які ґрунтуються на ключових компетентностях і результатах навчання, сьогодні формують дедалі більше число курикулумів початкової освіти у Європі й передбачають суттєві зміни в педагогіці [8, с. 3]. У країнах ЄС реформування системи освіти спрямоване на синергію зовнішніх факторів і внутрішніх, які впливають на освітню галузь. Саме тому у процесі освіти відбувається розвиток не тільки учня, але й учителя.

2. Забезпечення всебічного розвитку учня як творчої особистості – другий важливий напрям реформування освіти в Україні. Поєднання рівнів соціалізації особистості додасть процесу реформування цілісного підходу. Такими рівнями соціалізації є особистісний, міжособистісний, соціально-груповий, політико-правовий, економічний, екологічний, духовно-ціннісний.

З боку вихователя й освітянина головними є поєднання таких видів діяльності, як педа-

гогічне спостереження та дослідження індивідуальних і соціальних якостей учнів, метод соціометрії, метод психо- й соціодрами, партисипативність, проект, гра, групова взаємодія. Внаслідок поєднання цих процесів відбуватимуться основні механізми соціалізації: адаптація до умов навколишнього та соціально-політичного середовища, інтеграція у соціум.

Задля поступу реформи Міністерство освіти та науки України виокремлює такі цілі, які є пріоритетними: кожна дитина має доступ до якісної дошкільної освіти; випускники школи є самодостатніми, творчими та креативними особистостями, котрі мають ґрунтовні знання та володіють компетентностями, потрібними у сучасному світі; випускники шкіл мають широкий вибір закладів для здобуття якісної професійної освіти з подальшим працевлаштуванням; випускники закладів вищої освіти є конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці; українські вчені мають належні умови для досліджень та інтегровані у світовий науковий простір. Варто наголосити, що рівний доступ до освіти є пріоритетним напрямом у реформі освіти, проте станом на 2020 рік сільські школи не забезпечені якісними матеріально-технічними засобами. У МОН вирішують цю проблему створенням опорних шкіл: за 2016 рік в Україні було створено 178 опорних шкіл, і це не остаточний процес.

3. Створення умов для фінансового забезпечення усіх закладів освіти в Україні – третій напрям реформування. Оскільки середня освіта ще фінансується через Міністерство освіти України, то ризиків для процесу не так багато, як для професійно-технічної, адже за реформою децентралізації такі заклади навчання фінансуються з місцевих бюджетів (джерелом можуть бути обласні бюджети, бюджети міст обласного значення – обласних центрів). Бюджети міст не уповноважені забезпечувати фінансування, тому їх виключили із джерел фінансування таких закладів освіти. Професійна освіта має субвенцію з державного бюджету, адже за ці кошти створюються навчально-практичні центри галузевого спрямування. Верховна Рада як вищий законодавчий орган в Україні вирішила питання матеріального забезпечення та розвитку потенціалу вчителя, проголосувавши за «Закон про повну загальну середню освіту». Відповідно до цього Закону створюється більше можливостей для педагогічного зростання вчителів. Так, новий Закон встановлює державні гарантії на підвищення кваліфікації вчителя та передбачає його співфінансування з державного та місцевих бюджетів, можливість підвищувати кваліфікацію у недержавних провайде-

рів, створення нових центрів професійного розвитку педагогічних працівників. Документ також визначає категорії педагогічних працівників, котрі мають право на проходження сертифікації, та права й обов'язки, яких набувають учителі у разі її успішного проходження. Відповідно до закону вчителі зможуть отримувати доплати у розмірі від 10 до 20% від зарплати за завідування ресурсними кімнатами, кабінетами інформатики та спортивними залами. Також вагомим європейським напрямом реформування системи освіти у цьому напрямі є збільшення можливостей для шкіл розпоряджатися власними коштами, а саме:

- формування структури закладу та штатного розпису;
- встановлення доплат, надбавок, виплати матеріальної допомоги, премій та / або їхніх розмірів, інших видів стимулювання та відзначення працівників;
- оплату поточних ремонтних робіт приміщень і споруд закладів загальної середньої освіти;
- оплата підвищення кваліфікації педпрацівників;
- укладення цивільно-правових угод для забезпечення діяльності закладу [3].

Таким чином, Верховна Рада дбає про поступовий розвиток реформи системи освіти та приймає рішення відповідно до актуальних суспільно-політичних питань, що свідчить про високий рівень адаптивності державних органів управління.

4. *Матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів – четвертий напрям реформування освіти в Україні.* Власне, перевагою, як вище було зазначено, для професійно-технічної освіти є бюджетування з обласного бюджету, що стало наслідком децентралізації. Дослідниця А. Василюк у докторській дисертації «Тенденції реформування шкільної освіти Польщі (XX – початок XXI ст.)» називає фактори, які спряли реформуванню освіти в Польщі XX – початку XXI ст.: децентралізацію та демонополізацію управління освітою, деідеологізацію освіти, передачу повноважень контролю освіти місцевим освітнім органам влади, підвищення автономії шкіл і вчителів, поширення педагогічних інновацій та освітніх експериментів, авторських класів, навчальних програм і підручників, визначення ключових компетентностей учнів для кожного освітнього рівня [21, с. 34]. Децентралізація у процесі реформування системи освіти в Україні полягає у перерозподілі повноважень між центральними органами державної влади та делегуванні повноважень місцевим органам щодо управління і фінансування освітніх закладів.

Іншими напрямками, які державні органи влади не можуть забезпечити, проте здатні створити сприятливі умови для їх впровадження у масову свідомість громадян України, є патріотизм, європейський вектор реформування, створення сприятливих об'єктивних факторів, а саме стабільного розвитку соціально-економічної сфери, забезпечення інновацій тощо. Це зумовлює великі виклики та загрозу інституційній спроможності для державних органів влади у процесі реформування освіти в Україні.

Висновки. Держава може створити більш сприятливі умови для розбудови української освіти загалом. Тим не менше, зараз складно аналізувати наслідки процесу реформування системи освіти в Україні, адже вона тільки впроваджується, проте в тексті напрацьовані головні засади, на який повинні ґрунтуватися напрями реформування: орієнтація на учня, формування творчого потенціалу учня, ефективне впровадження конкурентоспроможної системи вчителів. Було досліджено рівень залучення органів державної влади у процесі реформування освіти в Україні, наголошено на їх особливостях та окреслено перспективи. Надалі слід розглянути реформування професійно-технічної освіти та приватної освіти, проте це потребує окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василюк А.В. Тенденції реформування шкільної освіти Польщі (XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Тернопіль, 2011. 40 с.
2. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 29.05.2020).
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 30.05.2020).
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page2>.
5. Навчальні програми для початкової школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 23.05.2020).
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 25.05.2020).
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 34 с.
8. Ярова О. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець XX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2018. 434 с. URL: http://undip.org.ua/upload/Disertation/Rada%2001/Дисертація_Ярова%20О.Б.pdf (дата звернення: 20.05.2020)